

Katarzyna Dojwa Turczyńska

ORCID ID: 0000-0003-3420-7598

Uniwersytet Wrocławski

Sytuacja kryzysowa na granicy polsko-białoruskiej (2021) w krzywym zwierciadle cybermemów. Wybrane aspekty społecznej percepcji wydarzenia

The crisis situation on the Polish-Belarusian border (2021) in the distorting mirror of Internet memes. Selected aspects of the social perception of the event

Abstrakt

W drugiej połowie 2021 roku na granicy wschodniej Polski (i równocześnie UE) dochodzi do sytuacji kryzysowej polegającej na próbach nielegalnego przekroczenia granicy polsko-białoruskiej przez migrantów spoza Europy. W przypadku Polski jest to wydarzenie bezprecedensowe, które łączy się zarówno z kryzysem migracyjnym zapoczątkowanym w 2015 roku, jak i z polityką międzynarodową. W niniejszym artykule zostaje podjęta próba udzielenia odpowiedzi na pytanie o percepcję społeczną tego wydarzenia na podstawie jakościowej analizy treści cybermemów. Analiza prowadzi do wniosku, że sytuacja na pograniczu wpiływała się szereg innych negatywnych zdarzeń i uciążliwości, które wówczas miały miejsce (konflikty polityczne i społeczne, sytuacja gospodarcza, pandemia). Nie była ona widziana jako część kryzysu migracyjnego, jej genezy upatrywano w sztucznie wywołanym kryzysie zainicjowanym przez prezydentów Białorusi i Rosji. W internetowych memach obrazkowych dominowały przekazy odnoszące się do imperatywu obrony polskiej granicy, która równocześnie jest granicą Unii Europejskiej. Krytyka procesu ochrania granicy koncentrowała się przede wszystkim na pewnych usterkach i ograniczoności zastosowanych środków w stosunku do zagrożenia, nie zaś negowaniu jego zasadności.

Słowa kluczowe: granica polsko-białoruska, konflikt, migranci

Abstract

In the second half of 2021, a crisis situation occurred on the eastern border of Poland (and of the EU), involving attempts at illegal crossing of the Polish-Belarusian border by migrants from outside of Europe. For Poland, it is an unprecedented event related both to the migration crisis that started in 2015 and international politics. The present paper is an attempt to answer the question about the social perception of this event based on a qualitative analysis of the content of Internet memes. The analysis leads to the conclusion that the situation at the borderline was part of a range of other negative events and nuisance that occurred at that time (political and social conflicts, economic situation, pandemic). It was not seen as an

element of the migration crisis, its genesis was perceived to be an artificially created crisis initiated by the presidents of Belarus and Russia. In the Internet pictorial memes, messages referring to the imperative of protecting the Polish border, which is also the EU's border, dominated. The criticism of the process of protecting the border primarily focused on certain flaws and limitation of the undertaken measures relative to the threat rather than on negating its legitimacy.

Keywords: Polish-Belarusian border, conflict, migrants

Wprowadzenie

W 2020 roku na Białorusi odbywają się wybory prezydenckie, w wyniku których Aleksandr Łukaszenko ponownie obejmuje funkcję głowy państwa. Złamanie kanonów demokracji przy organizacji wyborów oraz w ich czasie, protesty społeczne oraz postępowanie władzy względem opozycji prowadzą do nieuznania nowej-starej władzy przez szereg państw Zachodu, nałożenia na Białoruś sankcji, ostracyzmu w środowisku międzynarodowym. To oraz sytuacja gospodarcza i ekonomiczna kraju prowadzą do zbliżenia Białorusi z Rosją. Jednym z wymiarów kooperacji stanie się uruchomienie przez prezydenta Łukaszenkę kanału przerzutowego migrantów spoza Europy zainteresowanych przybyciem na teren Unii Europejskiej. Inicjatywa Mińska wpisująca się w szerszy proces, którym był kryzys uchodźczy/migracyjny zapoczątkowany w 2015 roku, w konsekwencji którego Unia Europejska przyjęła setki tysięcy migrantów spoza kontynentu. Tym razem jednak szlak migracyjny nie wiódł przez Morze Śródziemne w głąb wspólnoty, ale przebiegać miał lądem, przez teren Litwy, Łotwy oraz Polski.

Od czasu 2015 roku badania społeczne pokazywały stosunkowo niską akceptację Polaków dla przyjmowania do kraju uchodźców/migrantów spoza Europy, podobnie odnosiły się do tej kwestii władze państwowe wyłonione w tymże roku. Dlatego w 2021 roku podejmuje się szereg działań mających zniwelować nielegalne przekraczanie granicy polsko-białoruskiej, granicy będącej równocześnie wschodnią granicą Unii Europejskiej oraz układu Schengen, widząc w kryzysie inicjatywę Białorusi i Rosji zagrażającą bezpieczeństwu Polski.

Wydarzenia rozgrywane się na granicy aktywizują polityków i działaczy społecznych, absorbują uwagę mediów i społeczeństwa. Opinia publiczna jest immanentnym elementem demokracji, stąd tematyka ta pojawia się także w ogólnopolskich badaniach sondażowych różnych ośrodków demoskopijnych. Zaletą takich badań jest szybkość realizacji, ogólnodostępność, możliwość porównań i uogólnień wyników na ogół społeczeństwa, „fotografowanie” postaw i opinii w określonym czasie. Sondaże jako badania ilościowe mają jednak swoje wady – ich wyniki są ściśle związane z terminem realizacji, gdyż rejestrują wskazania tu i teraz. Na deklaracje badanych wpływ może wywierać sytuacja badania (efekt ankieterski), zaś ich numeryczne rezultaty są – bo muszą być – pozbawione „głębi”. Wyjście poza konkretny termin badania, poznanie zagadnień nie podejmowanych przez ośrodki demoskopijne, szersze i głębsze przyjrzenie się percepcji kryzysu na granicy polsko-białoruskiej implikowało realizację własnej analizy, której wyniki przedstawiono w artykule.

Badania niereaktywne zrealizowane za pomocą jakościowej analizy treści internetowych memów obrazkowych podejmowały problematykę percepcji społecznej wydarzeń. Głównym założeniem stała się konstatacja, że owe przekazy wernakularne odnotowują pewne kwestie i zagadnienia, którymi w danym czasie (choć właściwie bardziej precyzyjnym określeniem byłoby – w danym momencie) żyje cyberlud. Zapisują w specyficzny, uproszczony sposób to, co absorbuje uwagę internautów, ale także utrwalają i komentują pewne wydarzenia i sytuacje. W ten sposób efemeryczne i ulotne cyberobrazy w nader nowoczesny, bo cybernetyczny sposób wzbogacają zasoby jednostek pamięci, ale także pozwalają zbadać co absorbuje internautów i jak oceniają konkretne zdarzenia. Traktując cybermemy jako jednostki analizy w badaniach niereaktywnych podjęto próbę odpowiedzi na pytania badawcze odnoszące się do postrzegania przez internautów tła wydarzeń rozgrywających się na granicy polsko-białoruskiej, postaci animujących ten kryzys oraz procesu ochrony terytorium Polski przez państwo i jego instytucje.

Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej w 2021 roku. Problemy semantyczne

Wydarzenia mające miejsce na granicy polsko-białoruskiej z pewnością staną się obiektem wielu prac naukowych z zakresu nauk społecznych, odpowiadających na rozmaite pytania badawcze dotyczące się samego przebiegu konfliktu, usytuowania go w wymiarze międzynarodowym, działań poszczególnych aktorów, reakcji władz Polski na stworzony kryzys. Z tego powodu w niniejszym artykule warstwa faktograficzna zostaje ograniczona. Ze względu na fakt zogniskowania zainteresowań na postrzeganiu przez społeczeństwo sytuacji mogącej stanowić zagrożenie dla kraju i społeczeństwa, ów zabieg nie może mieć miejsca w warstwie semantycznej. Istotne wydaje się jak o owych wydarzeniach mówiono i pisano wtedy, kiedy miały miejsce, gdyż znalazło to także swoje odzwierciedlenie w poddanych analizie obiektach.

Określenie wydarzeń mających miejsce na granicy polsko-białoruskiej w 2021 roku mianem „sytuacji” – szczególnie z perspektywy wydarzeń zachodzących od 24 lutego 2022 roku na terenie Ukrainy – wymaga pewnego wyjaśnienia. Zaczniemy zatem od kwestii semantycznej. Na portalu encyklopedycznym Wikipedia pisze się o „Kryzysie migracyjnym na granicy Białorusi z Unią Europejską (od 2021)” (Kryzys migracyjny na granicy Białorusi z Unią Europejską, 2021), umiejscawiając w tym obszarze zagadnienia związane z granicą Polski, ale także – Litwy i Łotwy. W dyskursie publicznym pojawia się kwestia „kryzysu uchodźczego” czy też „kryzysu humanitarnego” (Por. Prof. Urszula Glensk o sytuacji na granicy polsko-białoruskiej, 2021; Raport Grupy Granica, 2021; Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej: „to jest kryzys humanitarny”, 2022; Uchodźcy na granicy – Szukają schronienia, 2022; Uchodźcy na białoruskiej granicy, 2022).

Odnosząc się do wydarzeń mających miejsce na terytorium granicznych obu państw, używa się zatem wskazywanego powyżej określenia „kryzys”. Przypomnijmy, że w elementarnym ujęciu definicyjnym kryzys to „sytuacja, w której jakiś konflikt staje się tak poważny, że grozi wybuchem wojny, zmianą rządu lub innym radykalnym rozwiązaniem” (Kryzys, 2022). Termin ten pochodzi z języka greckiego (*krisis*) i oznacza moment rozstrzygający, punkt zwrotny, przełom

(Kołodziejski, 2022), zmianę w obrębie istniejącego układu. Współcześnie terminu kryzys używa się jako synonimu sytuacji powodującej naruszenie istniejącego poziomu równowagi (Wilińska, 2015, s. 128) i destabilizacji każdego układu (systemu) (Żebrowski, 2012, s. 23). Charakteryzuje go presja czasu, zaskoczenie i ewentualność zasadniczego zagrożenia oraz to, że jest on rezultatem niebezpieczeństwa oraz okoliczności w których występuje (Żebrowski, 2012, s. 24). W literaturze przedmiotu wprowadza się także rozróżnienie między kryzysem a „sytuacją kryzysową”, zwracając uwagę na to, że owych pojęć nie można utożsamiać (Piwowarski, 2017, s. 47), gdyż „Kryzys jest elementem sytuacji kryzysowej, każdy kryzys jest sytuacją kryzysową, lecz nie każda sytuacja kryzysowa zawiera w sobie element kryzysu” (Nowak, Kitler, Skrabacz, Gąsiorek, 2006, s. 29).

Mówiąc i pisząc o sytuacji na granicy stosuje się także pojęcie „konflikt”. Ponownie w najbardziej elementarnym ujęciu byłby to spór dwóch podmiotów o ograniczone zasoby lub też zogniskowany wokół różnych celów i wartości (Stoner, Wankel, 1996, s. 329). W ujęciu socjologicznym to proces społeczny zachodzący pomiędzy podmiotami, który wynika ze sprzeczności ich interesów, celów, intencji, poglądów, zamiarów czy też obowiązków (Olechnicki, Załęcki, 1997, s. 98). W dyskursie publicznym pojawia się też termin „wojna hybrydowa” (Ekspert: Na granicy z Białorusią mamy wojnę hybrydową. Putin chce zniszczyć UE, 2021; Stańko, 2021; Granica polsko-białoruska. „To nie jest żaden kryzys humanitarny. To jest wojna hybrydowa”, 2021). Etymologia słowa staje się kluczem do zrozumienia jego istoty, gdyż polega on na „współdziałaniu lub połączeniu konwencjonalnych i niekonwencjonalnych instrumentów siłowych i dywersyjnych” (Bilal, 2021). Mielibyśmy zatem do czynienia z taką aktywnością jednej z walczących stron, która łączyłaby metody, formy oraz środki charakterystyczne dla różnorodnych działań militarnych i niemilitarnych (Skoneczny, 2022). Na marginesie warto zwrócić uwagę, że ów termin w kontekście wydarzeń na granicy polsko-białoruskiej został użyty w ogólnopolskich badaniach sondażowych. Ich wyniki pokazały, że wedle większości badanych wojna hybrydowa miała miejsce i była prowadzona przez prezydenta Białorusi (Por. Kozubal, 2021)¹¹.

Polityczne i społeczne tło wydarzeń

Na wydarzenia mające miejsce na granicy polsko-białoruskiej możemy spojrzeć z dwóch, nie wykluczających się perspektyw. Pierwsza każe łączyć zaistniałą sytuację z kryzysem uchodźczym/migracyjnym w Europie rozpoczynającym się w 2015 roku. W tym miejscu pozostaniemy przy stwierdzeniu, iż polskie społeczeństwo stosunkowo chłodno odnosiło się do przyjęcia w kraju osób, które wtedy przybywały do Europy. Jeszcze w maju 2015 roku mniejszość badanych (21%) wskazywała, że Polska nie powinna przyjmować uchodźców z krajów objętych konfliktami, we wrześniu odsetek takich osób uległ niemal podwojeniu (40%), by w następnych

11 Badania ośrodka IBRiS zrealizowane na zlecenie dziennika „Rzeczpospolita” pokazały, że 55,4% ankietowanych zdecydowanie zgadzała się ze stwierdzeniem, że kryzys na polsko-białoruskiej granicy jest elementem wojny hybrydowej, którą prowadzi białoruski dyktator. Kolejne 30,5% raczej zgadzało się z taką opinią.

badaniach przekraczać połowę respondentów. Odsetek osób, które bezwarunkowo chciały przyjąć migrantów-uchodźców, oscylował wokół kilku procent społeczeństwa (Por. CBOS, wrzesień 2021)¹².

Druga perspektywa tyczyćby się upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i demontażu bipolarnego ładu międzynarodowego na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Z perspektywy politycznej ważne byłoby uniezależnienie się szeregu państw Europy Środkowo-Wschodniej od Moskwy (m.in. Polska, Czechosłowacja), powstanie suwerennych państw na terenie byłego ZSRR (m.in. Litwa, Łotwa, Białoruś, Ukraina) oraz odejście w niebyt Układu Warszawskiego. Z perspektywy nieco bliższej czasowo nie można zapomnieć o przyjęciu części państw byłego bloku państw komunistycznego do NATO oraz Unii Europejskiej. Natomiast biorąc pod uwagę wydarzenia poprzedzające zaistnienie opisywanego w artykule konfliktu w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na wybory prezydenckie na Białorusi z 2020 roku, które finalnie po raz kolejny doprowadziły do objęcia stanowiska głowy państwa przez Aleksandra Łukaszenkę (Szabaciuk, 2020). Pozostajmy przy stwierdzeniu, że wyniki wyborów były/są kwestionowane (PE nie uznała wyników wyborów prezydenckich na Białorusi, 2020) przez Zachód, co skutkowało objęciem Białorusi sankcjami (Schevchenko, Puszek, 2021). Wobec tego, ale także ograniczonej akceptacji nowej-starej władzy w Mińsku, wśród krajów Zachodu dochodzi do zbliżenia między Białorusią oraz Rosją (Dyner, 2020). Z perspektywy Polski sytuacja kooperacji obu reżimów stanie się wyzwaniem z zakresu bezpieczeństwa, co stanie się niekwestionowane po napaści Rosji na Ukrainę w dniu 24 lutego 2022 roku.

Wydarzeniem bezpośrednio prowadzącym wydarzeń mających miejsce na granicy polsko-białoruskiej w 2021 roku było zaoferowanie przez Białoruś możliwości legalnego przyjazdu osobom zainteresowanym migracją na teren Europy. Wprawdzie Białoruś nie jest członkiem Unii Europejskiej i nie graniczy z krajami, które są najatrakcyjniejsze dla migrantów, niemniej posiada granicę lądową z państwami UE, którą można przekroczyć i – będąc już w obszarze Schengen – dotrzeć do docelowego kraju. Stąd też zaproszeni przez reżim Łukaszenki goście, przy wsparciu instytucjonalnym Białorusi gremialnie ruszyli na zachód wpierw przez granicę Litwy, potem zaś Łotwy i Polski. W sensie politycznym, jak wskazywano w przekazach medialnych, zastosowane rozwiązanie nie było nowe. „Operacja śluza” została przygotowana dekadę wcześniej i zakładała sprowadzenie na teren kraju migrantów, którzy potem mieliby trafić na teren UE. W latach 2010–2011 jej nie zrealizowano, gdyż wtedy UE przekazała Białorusi środki finansowe na uszczelnienie granic (Białoruska „Operacja Śluza”. Starannie przygotowany plan służb, 2021; Białoruski dziennikarz: „Operacja Śluza” ma wywołać kryzys w krajach, które wspierają białoruską opozycję, 2021; Operacja „Śluza”. Alaksandr Azarau: ujęto grupę przerzucającą migrantów. Okazało się, że to specnaz, sprawę przejęło KGB, 2021). W roku 2021 sytuacja była odmienna. Przybysze z Bliskiego Wschodu trafiali drogą lotniczą na Białoruś mając status turystów, w ramach „rozwoju turystyki między krajami arabskimi a Białorusią”, m.in. z terenu: Turcji, Zjednoczonych Emiratów

12 W maju 2015 roku takich osób było 14%, od grudnia 2015 roku: od 3 do 5%.

Arabskich, Algierii, Iraku¹³. Jak wskazywała Straż Graniczna w 2021 roku na granicy z Białorusią zatrzymano/ujawniono próby nielegalnego granicy przez obywateli m.in.: Iraku (1557), Syrii (272), Afganistanu (447), Turcji (55), ale i Somalii (68), Iranu (55), Jemenu (19), Demokratycznej Republiki Konga (19) (Informacja statystyczna, 2021).

Wydarzenia na granicy nie odbywały się w próżni politycznej, trudno jest też pominąć kwestie społeczne odzwierciedlane w dyskursie medialnym. Katalizatorem aksjonormatywnym przekazów wpływającym na opinię publiczną Zachodu były wartości humanitarne i imperatyw udzielania schronienia uchodźcom, szczególnie istotne w kontekście wycofania się USA z Afganistanu.

Kwestie metodologiczne

Wydarzenia zachodzące na granicy polsko-białoruskiej stanowiły wyzwanie dla państwa jako organizacji politycznej społeczeństwa realizującej funkcje z zakresu bezpieczeństwa. Zostały one zdekodowane przez władze państwowe jako zagrożenie dla państwa i społeczeństwa, co wiązało się koniecznością wyboru określonych rozwiązań, podjęcia instytucjonalnych działań i z zaangażowaniem w proces ochrony granicy szeregu instytucji bezpieczeństwa. Decyzje i działania państwa demokratycznego są jawne, mogą zatem zostać poddane krytyce przez opozycję polityczną, media, opinię publiczną. Stąd też próba odpowiedzi na pytanie o to, jak opinia publiczna postrzegала ów kryzys. Zachowując świadomość niemożności postawienia znaku równości między opinią publiczną a internautami w Polsce, w niniejszym artykule podjęto próbę zbadania, jak wydarzenia zachodzące na granicy polsko-białoruskiej były „relacjonowane” w internetowych memach obrazkowych.

Przedstawienie zrębów metodologicznych badań wymaga wpięrow scharakteryzowania obiektów, które analizowano – cybermemów. Pomimo tego, iż sam termin „mem” swą nazwę i genezę zawdzięcza książce R. Dawkinsa „Samolubny gen”, zwraca się uwagę na ograniczone związki z pierwowzorem (Juza, 2013, s. 49) współczesnych logowizualnych obiektów będących częścią e-folkloru (Burszta, Pomieciński, 2012, s. 5) i wpisujących się w kulturę popularną (Gumkowska, 2015, s. 217). Memy są specyficznymi tekstami obecnymi w rozmaitych kanałach komunikacji sieciowej oraz kolektywną własnością określonej grupy internautów cechując się gatunkowo: powtarzalnością/popularnością, spontanicznością/nieoficjalnością oraz względną anonimowością (Grochowski, 2013, s. 63). Pozornie mają charakter indywidualny, ale odnoszą się do realnego problemu ponadjednostkowego, stając się „projekcją zbiorowego myślenia codziennego” (Krawczyk-Wasilewska, 2009, s. 17). Pozornie prymitywne i pełniące funkcję rozrywkową cybermemy faktycznie wychodzą poza ramy rozrywki i wkracają do różnych sfer, mając przy tym potencjał w kształtowaniu światopoglądów i opinii na temat konkretnych elementów rzeczywistości (Kamyshanova, 2015, s. 124). Stają się także elementem sieciowego samozapisu

13 „Z danych serwisu Flightradar24, monitorującego loty, wynika, że zaledwie w ciągu dwóch dni, w środę i w czwartek (20-21.11.2021- przyp. KED), w Mińsku wylądowało w sumie jedenaście samolotów z Turcji, trzy z Emiratów Arabskich, jeden z Algierii i jeden z Iraku (...)” (Por. Bielaszyn, 2021).

ludzkości (Maj, Derda-Nowakowski, 2012, s. 191–205), uwieczniając poszczególne wydarzenia (Wójcicka, 2018, s. 159–172) i komentując je (Wołoszyn, 2019, s. 9–28).

Oczywiście zarówno same obiekty (jednostki analizy), jak i zastosowana metoda badawcza (jakościowa analiza treści) mają swoiste obciążenia. W przypadku memów jako materiałów wtórnych problemem jest obiektywizm. Mogą one w atrakcyjnej formie ukrywać informacje nieprawdziwe (Tomczak, Sadowski, 2019, s. 5–26; Krótki przewodnik po fake newsach o korona wirusie, 2021), istnieją także możliwości wykorzystania ich w działaniach z zakresu marketingu politycznego (Wagner, 2020; Dobrzyński, 2021). Mogą być stosowane w przekazach propagandowych (Dimitrov i in., 2021), służyć do prowadzenia tzw. wojny memowej (Memy – niebezpieczne narzędzie propagandy, 2020), być wykorzystywane do atakowania określonych grup (Troy Niebuurt, 2021). Jednak z drugiej strony są przekazami cyfrowej agory: popularyzują-relacjonują poszczególne wydarzenia, prezentują stosunek do nich internautów, krytykują i wyśmiewają, ale też chwalią i promują postaci, decyzje, działania, pokazując co jest ważne w danym momencie dla internetowej zbiorowości¹⁴. Nie obcy jest im też wymiar quasi-lokalny. Z jednej strony memy to teksty kultury zglobalizowanego świata, z drugiej są one ściśle osadzone w danym kontekście społecznym (Kamysanova, 2015, s. 124). Powyższe założenia stały się punktem wyjścia dla zrealizowanych badań.

Jeśli chodzi o niniejszą analizę, to korzystając z różnych stron internetowych (memy.pl; kwejk.pl; demotywatory.pl) zebrano kilkaset memów odnoszących się do sytuacji na granicy polsko-białoruskiej. Na ich podstawie podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o to, jak w memach prezentowane są wydarzenia rozgrywające się na granicy polsko-białoruskiej. Ex post sformułowano pytania szczegółowe – ze względu na wielość cybermemów oraz konieczność ograniczenia prezentacji wyników badań – w niniejszym artykule zaprezentowano zagadnienia odnoszące się do tła zachodzących wydarzeń, ich źródła oraz przebiegu. Zastosowaną metodą badawczą była jakościowa analiza treści. Wprawdzie „genetycznie” metoda ta miała i ma charakter ilościowy, niemniej – biorąc pod uwagę możliwości poznawcze jakie oferuje analiza o charakterze jakościowym, jak i zarysowane wcześniej problemy badawcze – wydawała się ona metodą nader atrakcyjną.

Cybermemy o sytuacji na polsko-białoruskiej granicy

W dalszej części artykułu zostaną przedstawione wybrane zagadnienia odnoszące się do sytuacji na granicy polsko-białoruskiej „zapisane” w internetowych memach obrazkowych. Istotne jest to w jakim społeczno-polityczno-ekonomicznym anturazgu rozgrywają się one wedle internautów, kto jest ich animatorem wedle cyberludu oraz jak postrzegany jest sam przebieg ochrania granicy.

Tło wydarzeń

Wydarzenia rozgrywające się na polskim pograniczu wschodnim mają miejsce w konkretnej sytuacji pandemicznej, politycznej i przede wszystkim gospodarczej.

¹⁴ Szczególnie było to widoczne w przypadku zapowiedzi podpisania umowy ACTA Anti-Counterfeiting Trade Agreement), gdzie cybermemy niemal jednoznacznie opowiadały się przeciw porozumieniu (Por. Wołek-Kocur, 2012, s. 71–80).

To, że – mówiąc językiem memów – „Łukaszenka wywołuje kryzys i straszy ruskimi”¹⁵, jest tylko kolejnym elementem konstruującym narrację o trudnej sytuacji w kraju sprowadzanym niekiedy w memach do stwierdzenia, iż Polska to „kraj nie do życia”. W analizowanym materiale natrafiamy na obiekty stanowiące specyficzne wyliczenie codziennych trudności i dysfunkcji, w koniunkcji kreujących bardzo trudną sytuację życiową Polaków A.D. 2021.

Rysunek 1. Tło gospodarczo-społeczno-polityczne sytuacji na granicy

Źródło: memy.pl, dostęp: 24.11.2021

Odnutowywana w cybermemach sytuacja pandemiczna wiąże się z rozpędzającą się, a potem trwającą IV falą pandemii Covid. Codzienne statystyki wykrytych przypadków mają tendencję wzrostową, z czasem wzrasta także liczba zgonów, co również odnotowują cybermemy. Na styku polityki oraz pandemii sytuuje się zapisywana w cybermemach „zapaść służby zdrowia” oraz aktywność środowisk antyszczepionkowych, w pewien sposób wpływająca na stosunkowo niski poziom wyszczepienia populacji, i przez to będąca katalizatorem zachorowań, hospitalizacji, zgonów. Czynniki bezpośrednio związane z polityką mają wymiar wewnętrzny (tzw. afera ministra Dworczyka, konflikty między rządzącymi a opozycją, sprawa aborcji, doniesienia medialne o korupcji i nepotyzmie elit politycznych) oraz zewnętrzny (trwający od lat konflikt między Polską a Unią Europejską, wybór na prezydenta USA Joe Bidena, konflikt z Czechami dotyczący elektrowni Turów).

Zwraca uwagę to, że szczególnie wymiar gospodarczy jest bardzo często odnotowywany w cybermemach. Z perspektywy Polaków zauważalna jest przede wszystkim

15 Zawarte w tej części artykułu cytaty pochodzą z analizowanych cybermemów.

inflacja i wzrost cen. Początkowo odnotowywany jest tylko wzrost cen paliwa, potem cybermemy odnotowują także inne podwyżki. Wobec nieuruchamiania ze strony UE środków w ramach funduszu odbudowy te obawy zdają się dominować, zintensyfikują się też na początku 2022 roku. Stąd też niekiedy w cybermemach pojawia się narracja o tym, że sytuacja na granicy polsko-białoruskiej ma na celu odwrócenie uwagi Polaków od spraw związanych z ich codziennym życiem, nie jest to problem realny, faktyczny. W większości obiektów jest jednak inaczej. Sytuację na granicy można traktować jako dokoptowanie do wskazanych wcześniej symbolicznych „plag” nowego zagrożenia („Siemanko, tu Pandora, zapraszam was na kolejny unboxing”), które w hiperbolistycznej narracji memów można wiązać z zagrożeniem III wojną światową.

Rysunek 2. Postpandemiczne plany

Źródło: memy.pl, dostęp: 15.11.2021

Konkludując: z perspektywy internautów wydarzenia na granicy rozgrywają się w konkretnym kontekście, który ujmowany całościowo dla tzw. zwykłych ludzi jest niekorzystny. Wydarzenia na granicy z pewnością nie mają znaczenia pierwszoplanowego, sytuują się na drugim planie inflacji i drożyzny, realnego spadku dochodów, pandemii, konfliktów politycznych. Stanowią tylko element negatywnych wydarzeń, które wpływają na ludzi, wydarzeń specyficznie lokalnych, gdyż dotyczących Polski i Polaków.

Źródła wydarzeń, czyli inicjatorzy konfliktu

Wcześniej wskazywano, że na wydarzenia mające miejsce na granicy polsko-białoruskiej można spojrzeć z dwóch perspektyw. Pierwsza odnosiłaby się do kryzysu uchodźczego/migracyjnego zapoczątkowanego w 2015 roku, druga upatrywałaby ich genezy w działaniach określonych państw i ich przywódców. W cybermemach ta pierwsza płaszczyzna praktycznie jest nieobecna, uwagę internautów absorbuje zatem wymiar polityczny.

Osobami odpowiedzialnymi za zaistnienie sytuacji na polsko-białoruskiej granicy wedle cybermemów są przywódcy państw na wschód od Polski – Aleksandr Łukaszenko oraz Władimir Putin. Ten pierwszy wywołuje kryzys migracyjny bezpośrednio. Faktycznie jednak działa w porozumieniu, pod patronatem, czy wręcz z upoważnienia tego drugiego, gdyż – co również uwieczniają cybermemy – stosunki między prezydentami i krajami są asymetryczne.

Rysunek 3. „Viva Belarus”

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 24.11.2021

W cybermemach prezydent Białorusi jest postacią, która technicznie odpowiada za sytuację na pograniczu: sprowadza cudzoziemców na teren swojego państwa, zapewnia im wsparcie, jego służby pomagają przy nielegalnym przekraczaniu granicy UE. Mińsk koordynuje przebieg zdarzeń. Faktycznym mocodawcą jest tu jednak prezydent Rosji. W cybermemach deprecjonuje się zarówno postać Łukaszenki, ale także sam kraj. Nie brak tu odniesień do złej kondycji gospodarczej i ekonomicznej państwa, krytykuje się jego niedemokratyczny ustój. Analizowane obiekty „zapisują” poszczególne porażki dyktatora Białorusi w trakcie sytuacji kryzysowej na pograniczu (m.in. uszczelnienie granicy przez Polskę, zapowiedź protestu migrantów, którzy oczekiwali stosunkowo łatwego przekroczenia granicy i dostania się do UE, ale jest to ograniczone). Postać ta prezentowana jest z dozą lekceważenia („gnuśny chłop z bagien”, osoba która ma tylko podstawowe wykształcenie, nieudolny strateg), co przenosi także na sam kraj i potencjalne zagrożenia ze strony samej Białorusi („kraj ziemiaka”) dla Polski.

Rysunek 4. Prezydent Białorusi

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 24.11.2021

Kryzys na granicy ma jednak dwóch ojców, tym drugim jest Władimir Putin. W zestawieniu z Łukaszenką to on jest stroną dominującą, rozgrywającą, strategiem. O ile prezydenta Białorusi i jego działania prezentuje się w sposób lekceważący, o tyle w przypadku drugiej postaci możemy mówić o pewnych obawach, co do jego planów i potencjalnej możliwości ich realizacji. Putin jest prezydentem dużego i potężnego (w porównaniu z Polską) kraju, który już wielokrotnie w historii wywierał wpływ na polskie dzieje. Już z samej perspektywy historycznej nie może być taktowany tak samo jak Łukaszenko. Z cybermemów wyłania się wizja łącząca to, co było, z tym, co się dzieje tu i teraz oraz ewentualne antycypacje związane z przyszłością. To, co się dzieje obecnie na granicy polsko-białoruskiej to zainicjowany przez Putina element wojny hybrydowej, choć w cybermemach brak tego określenia. Kryzys na granicy jest tylko elementem większego przedsięwzięcia Putina i Rosji – z perspektywy krajów będących po II Wojnie Światowej w obrębie wpływów ZSRR – rekonstrukcji ładu ufundowanego pod koniec XX wieku. Cybermemy wskazują, że wydarzenia na pograniczu to forpocztą do znalezienia się w rosyjskiej strefie wpływów Litwy, Białorusi, Polski i rekonstrukcji obecnego ładu międzynarodowego.

Rysunek 5. Putin: „Po prostu odsuńcie swoje granice od naszych wojsk”

Źródło: memy.pl, dostęp: 30.11.2021

W tym kontekście ponownie pojawiają się odniesienia do konfliktu światowego, co charakterystyczne dla memów – często w mniej lub bardziej żartobliwym tonie (Niemcy cieszą się, że tym razem nie one są sprawcą). Sytuacja na granicy jako zapowiedź III wojny światowej tym razem jednak nie jest kolejnym kataklizmem spadającym na Polaków w pandemicznej i kryzysowej rzeczywistości. Teraz utożsamia się ją z konkretną postacią i z konkretnym państwem, przy wyraźnej drugoplanowości nominalnego bohatera wydarzeń – prezydenta Białorusi. Biorąc pod uwagę specyfikę cybermemów jako obiektów cybernetycznej popkultury i komunikacji oczywiście owe obawy co do zaistnienia konfliktu światowego traktujemy z pewnym dystansem, choć czasem powagą komunikatu zastępuje jego żartobliwy ton (wpis: „Nie zesrajcie się z tą wojną xDD”, odpowiedź: „Tymi słowami Chamberlain zamknął posiedzenie rządu późnym wieczorem 31 sierpnia 1939 roku”). Niemniej pojawianie się tego typu dygresji – obojętnie w jakiej formie nie miałyby ono miejsca – pokazuje pewien stan świadomości i dlatego jest interesujące poznawczo.

Ochrona granicy, czyli obrona granicy

W większości cybermemów panuje konsensus co do niedopuszczania do nielegalnego przekraczania granicy przez migranów. Same wydarzenia są dla internautów okazją do tego, aby odnieść niekiedy w sposób żartobliwy nowozaistniałą realną sytuację do tego, co jest już im znane. Obrona granicy, potem obrona ogrodzenia czy antycypowana obrona muru, niekiedy wręcz walka z najeżdżącą wizualizowane są zatem scenami z gier komputerowych, popularnymi dziełami malarstwa lub kadrami z filmów.

Rysunek 6. „Polska teraz: HOLD!!!”

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 30.11.2021

Umieszczenie realnych wydarzeń w nierealnym kontekście będzie miało miejsce także wtedy, kiedy cybertwórcy będą udzielać rad politykom i służbom, jak lepiej bronić granicy. Wśród owych propozycji znajdują się te osadzone silnie w polskim kontekście kulturowo-społeczno-politycznym. To dla przykładu oddanie terenu pasa granicznego deweloperom (którzy efektywnie zabudują go blokami) lub reklamodawcom, propozycja aby w ramach odstraszenia migrantów

puszczać na pograniczu polski rap, na granicy postawić pomniki upamiętniające katastrofę smoleńską (będą one efektywnie ochraniane) lub też postawić znane z wakacji nad morzem parawany. Ku samym migrantom formułowane są także specyficzne rady, jak efektywnie przekroczyć granicę ochranianą przez służby i zabezpieczenie techniczne (przelot przez granicę, wyskok z katapulty, przejazd na ośle, itp.).

W narracji cybermemów pojawia się także sarkastyczny ton – wszak w Polsce codzienne życie jest bardzo trudne, stąd też pytanie o to, czy mur powstaje po to, aby zatrzymać napływ migrantów, czy raczej po to aby Polacy nie uciekali z kraju.

Badania sondażowe odnotowywały ponownie chłodny stosunek większości społeczeństwa do osób chcących sforsować nielegalnie granicę polsko-białoruską, acz ujawniają także przeciwne postawy mniejszościowe¹. W analizowanym materiale badawczym są też takie obiekty, które prezentują ochronę granicy inaczej – wskazują, że nie powinna być ona zamknięta dla osób przybywających do Polski. Takie cybermemy odnoszą się do wartości chrześcijańskich (pomaganie tym którzy pomocy potrzebują), humanistycznych (granice państwowe jako sztuczny podział) lub społecznych (na granicach są kobiety i dzieci).

Cybermemy odnotowują, że ochrona granicy ma charakter zinstytucjonalizowany (wykonując swoje obowiązki i wchodzące w życie akty normatywne realizują ją różne służby), niemniej ma też charakter oddolny. Zaangażowane są w nią nie tylko rozmaite instytucje bezpieczeństwa, typowe dla memów postaci fikcyjne, ale także tzw. zwykli ludzie, w tym mieszkańcy pogranicza. Obrona granicy ma także szerszy wymiar, gdyż Polska chroni nie tylko swoją granicę państwową, ale równocześnie granicę zewnętrzną Unii Europejskiej. *Nota bene*, sama Unia oraz jej poszczególne kraje w bardzo ograniczonym stopniu zaangażowane są w aktywność na tym polu.

W memach przekazuje się także informacje o wsparciu dla Polski ze strony innych państw: Wielkiej Brytanii, Czech czy Niemiec. Skala tego wsparcia jest raczej symboliczna, niemniej to, że jest ono udzielane zostaje odnotowane i zasługuje na pochwałę, tak jak na naganę zasługuje negowanie strategii Polski w tym zakresie (protest w Izraelu).

1 Badanie CBOS z września 2021 pokazywało, że 9% badanych opowiadało się za bezwarunkowym przyjęciem do Polski uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi, kolejne 33% akceptowało ich pobyt do czasu wygaśnięcia konfliktu. Przeciwnie przyjmowaniu uchodźców było 48% badanych. W przypadku pytania o migrantów chcących przekroczyć granicę Polski i Białorusi akceptację dla uzyskania przez nich azylu wyrażało 33% badanych, przeciwne było 52% (Por. CBOS, wrzesień 2021). W późniejszym badaniu innego ośrodka demoskopijnego 29,7% badanych uważało, że należy migrantów przyjąć, otworzyć dla nich ośrodki i rozpocząć procedury azylowe (Por. Dąbrowska, 2021).

Rysunek 7. Polska a inne kraje UE

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 3.12.2021

Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej może być łączona z wcześniejszymi wydarzeniami w innej części globu, m.in.: Arabską Wiosną, konfliktami w Syrii i Afganistanie, upadkiem rządów Kadafiego w Libii. Te i inne wydarzenia były asumptem do kryzysu migracyjnego (uchodźczego) rozpoczętego w 2015 roku. W przeciwieństwie do Grecji czy Włoch, Polska dotąd nie była poddana masowej migracji, w dyskursie publicznym i politycznym otwarta była jedynie kwestia relokacji osób które przybyły na teren UE. Badania sondażowe pokazywały, że większość Polaków sceptycznie odnosiła się do przyjęcia osób przedostających się wówczas do Europy, widząc w nich raczej emigrantów ekonomicznych (socjalnych), nie zaś osoby uciekające przed wojną, dysponujące atrakcyjnym z punktu widzenia rynku pracy wykształceniem i chętne do podjęcia pracy. Obrona/ochrona granicy ma zatem także inny wymiar niż legalizm. Nie chodzi tu też o niechęć do pomagania ludziom w potrzebie, dyskryminację innych, czy konserwatyzm kulturowy implikujący obawy przed obcymi. Z większości memów wyłania się określony obraz osób, które wpięrow nielegalnie próbują przekroczyć granicę poza przejściem granicznym, potem zaś podejmują w grupie próby sforsowania przejścia. Ci, którzy trafiają na granicę nie mają statusu uchodźczego, wszak dobrowolnie, jako turyści trafili na Białoruś z różnych państw (w tym państw nieobjętych konfliktami). Ich celem nie jest Polska, tylko inne kraje Europy Zachodniej, wśród osób koczujących na granicy przeważają młodzi mężczyźni nie zaś kobiety i dzieci.

Rysunek 8. Powrót migrantów z Białorusi

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 30.11.2021

Z cybermemów wyłania się obraz, w którym obrona granicy jest ważna dla społeczeństwa, dla kraju, dla europejskiej wspólnoty. Nie chodzi tu tylko o polską rację stanu, albo też efektywne wypełnianie zobowiązań związanych z obecnością w układzie Schengen, ale także o to kim są migranci-uchodźcy zgromadzeni na pograniczu na terenie Białorusi.

Realia ochrony granicy państwowej

Granicy należy bronić efektywnie, acz kwestią sporną jest to, czy rzeczywiście tak się to realizuje. Sama sytuacja na granicy ma swoją dynamikę, którą odnotowują memy. Mamy zatem do czynienia z samym fizycznym ochranianiem granicy przez formacje mundurowe, z budową tymczasowego zabezpieczenia (*concertiny*), następnie stosowaniem procedury tzw. odpychania (*push-back*), czyli wydalania z kraju osób nielegalnie przekraczających granicę (Ustawa z dnia 14 października 2021 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw, 2021).

Już powyżej wskazywano na właściwie dominujące patrzenie na osoby chcące przekroczyć granicę. Tak, są tam obecne kobiety i dzieci, niemniej większość stanowią młodzi mężczyźni zdeterminowani tym, aby *via* Polska dotrzeć do Europy Zachodniej. Szczególnie w grupie stanowią oni zagrożenie dla służb zlokalizowanych na granicy, tym bardziej, że *concertina* jako zabezpieczenie fizyczne ma ograniczone zastosowanie wobec determinacji migrantów i pomocy im ze strony Białorusi.

Concertina jest rozwiązaniem tymczasowym, zapowiada się, a potem wdraża, budowę stałego ogrodzenia między Polską a Białorusią. Zanim jednak płot powstanie tymczasowa zaporą, zestawiona z tłumem osób chcących wejść do Polski staje się obiektem żartów. W praktyce jest niszczona, przecinana, zaś główna krytyka przyjętego rozwiązania tymczasowego tyczy się przede wszystkim nieadekwatności środków do zagrożenia.

Rysunek 9. Skuteczność *concertiny*

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 30.11.2021

Zapowiedź budowy płotu też odnotowywana jest przede wszystkim w żartobliwym kontekście. Są tu obecne odniesienia do budowy muru na granicy USA i Meksyku, w formie krytyki pojawiają się także odniesienia do kosztów przedsięwzięcia, ewentualnej defraudacji środków. Co jednak warto podkreślić, samo rozwiązanie nie jest zasadniczo krytykowane: wszak tymczasowe ogrodzenie z drutu to za mało wobec napływu migrantów.

Zanim jednak powstanie ogrodzenie uniemożliwiające nielegalne przekraczanie granicy Polski stosowana jest procedura *push-back*. Rozwiązanie polegające na

przechwytywaniu nielegalnych migrantów na terenie Polski oraz przetransportowaniu ich na teren Białorusi, to kolejny aspekt, który odnotowują cybermemy. Tu również mamy do czynienia z wątkami humanitarnymi, bo w memach krytykuje się stosowanie tego typu rozwiązania względem dzieci. Niemniej, ponownie ma to miejsce raczej sygnałnie, częściej nowo wprowadzone prawo jest postrzegane jako mniej lub bardziej efektywne rozwiązanie niwelujące napływ migrantów. Procedura *push-back* to rozwiązanie o dyskutowanej efektywności. Sprowadzone do gry między przybywającymi na granicy migrantami, a zlokalizowanymi tam służbami okazuje się niekiedy efektywne, bo te osoby zostają definitywnie zawrócone na teren Białorusi. Migranci są niekiedy zdeterminowani, aby trafić do Polski i UE, co skutkuje wielokrotnymi próbami przekroczenia granicy – procedura *push-back* ma ograniczoną skuteczność.

Rysunek 10. Stosowanie procedury push-back

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 30.11.2021

Na pograniczu odbywa się gra między polskimi służbami a migrantami. Mianem gry możemy określić także to, co ma miejsce między Polską, a Białorusią. Oba państwa za pomocą swoich służb prowadzą rozgrywkę, zaś migranci są jedynie jej obiektem. Ta gra wkracza także na poziom propagandowy – wszak każda ze stron dąży do minimalizacji zgonów na swoim terytorium, stąd też antycypacje co do specyficznego rozszerzenia procedury *push-back*.

Rysunek 11. Migranci jako przedmiot gry

Źródło: kwejk.pl, dostęp: 30.11.2021

Wyłaniający się zatem z cybermemów obraz ochrony granicy w pewnym stopniu jest niespójny. W większości obiektów sygnalizuje się zasadność ochrony (właściwie obrony) granicy, niemniej z drugiej strony krytykuje się to, jak faktycznie się to realizuje. W cybermemach przedsięwzięte środki są niewystarczające, rozwiązania niekiedy ułomne, sposoby – niewystarczające.

Wnioski

Z perspektywy czasu na wydarzenia mające miejsce na granicy polsko-białoruskiej możemy patrzeć jako na pewien incydent bądź też umiejscawiać je w obrębie szerszego procesu: bądź to migracyjnego i związanego z kryzysem uchodźczym/migracyjnym rozpoczętym w 2015 roku, bądź też polityki Kremla względem państw Europy Środkowo-Wschodniej. Wydaje się, że wedle internautów kluczowe było to drugie ujęcie. Powstające w trakcie kryzysu na pograniczu cybermemy „zapamiętały” go jako istotne (acz drugoplanowe wobec problemów życiowych) wydarzenie wpisujące się w kontekst relacji Rosji z krajami, które kiedyś stanowiły obszar wpływu ZSRR. Przedzierający się przez zabezpieczenia graniczne, koczujący w pasie przygranicznym bądź też próbujący forsować granicę w miejscu przejścia granicznego ludzie nie są dla cybertwórców i cyberodbiorców uchodźcami. Analogia do kryzysu 2015 i pomocy ludziom w potrzebie przebrzmiewa w cybermemach bardzo rzadko, odnosząc się raczej do obecności wśród migrantów dzieci, nie zaś setek osób, które wojna zmusiła do opuszczenia ich krajów. Nawet jeśli wśród nich są kobiety i dzieci, to i tak mamy do czynienia z migrantami, których ktoś (bezpośrednio prezydent Białorusi, pośrednio prezydent Rosji) specjalnie sprowadził do Europy obietnicą stosunkowo łatwego dostania się do zachodnich krajów UE. Wartości

humanistyczne i współczucie dla tych osób w cybermemach odnotowywane są zdecydowanie rzadziej niż imperatyw chronienia vs. bronięcia granicy Polski, ale i Unii Europejskiej. W cybermemach dominuje przekonanie, że ochrona granicy jest kwestią kluczową. Sam proces ochrania granicy wedle cybermemów nie przebiega perfekcyjnie, ale działania władz i służb mundurowych krytykuje się głównie z perspektywy nieefektywności przedsięwziętych środków i działań, nie zaś samych zadań, które realizują.

Bibliografia

- Białoruska „Operacja Śluza”. *Starannie przygotowany plan służb* (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/bialoruska-operacja-sluza-starannie-przygotowany-plan-sluzb>.
- Białoruski dziennikarz: „Operacja Śluza” ma wywołać kryzys w krajach, które wspierają białoruską opozycję (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8232090,operacja-sluza-bialorus-dziennikarz-panstwa-wspierajace-bialoruska-opozycje.html>.
- Bieliaszyn, W. (2021). *Operacja „Śluza”. Setki migrantów błąkają się po Białorusi. Łukaszenka traci nad tym kontrolę?*. Dostęp 23.02.2022, <https://wyborcza.pl/7,75399,27715456,operacja-sluza-setki-migrantow-blakaja-sie-po-bialorusi.html>.
- Bilal, A. (2021). *Wojna hybrydowa – nowe zagrożenia, złożoność i „zaufanie” jako antidotum*. Dostęp 23.02.2022, <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2021/11/30/wojna-hybrydowa-nowe-zagrozenia-zlozonosc-i-zaufanie-jako-antidotum/index.html>.
- Burszta, W., Pomieciński, A. (2012). E-folklor. *Kultura Popularna*, 3(33).
- CBOS (2021). *Opinia publiczna wobec uchodźców i sytuacji migrantów na granicy z Białorusią*, nr 111/2021, wrzesień 2021.
- Dąbrowska, Z. (2021). *Sytuacja na granicy z Białorusią. Strach rozbija polityczne bańki*. Dostęp 10.01.2022, <https://www.rp.pl/polityka/art19137631-sytuacja-na-granicy-z-bialorusia-sondaz-strach-rozbija-polityczne-banki>.
- Dimitrov, D. i in. (2021). *Detecting Propaganda Techniques in Memes*. Dostęp 13.10.2021, <https://arxiv.org/pdf/2109.08013.pdf>.
- Dobrzyński, P. (2021). *Mateusz Morawiecki wrzuca do sieci mema z Godzillą i Piesełem, a ja się pytam, czy politycy powinni wykorzystywać popkulturę do promocji programu?*. Dostęp 13.12.2021, <https://spidersweb.pl/rozrywka/2021/05/17/mateusz-morawiecki-mem-piesel-facebook-nowy-lad>.
- Dyner, A. M. (2020). Białoruskie wybory prezydenckie – w kierunku uzależnienia od Rosji. *PISM. Biuletyn*, 166(2098). Dostęp 25.02.2022, https://pism.pl/publikacje/Bialoruskie_wybory_prezydenckie__w_kierunku_uzaleznienia_od_Rosji.
- Ekspert: *Na granicy z Białorusią mamy wojnę hybrydową. Putin chce zniszczyć UE* (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://forsal.pl/swiat/unia-europejska/artykuly/8295599,ekspert-na-granicy-z-bialorusia-mamy-wojne-hybrydowa-putin-chce-zniszczyc-ue.html>.
- Granica polsko-białoruska. „To nie jest żaden kryzys humanitarny. To jest wojna hybrydowa” (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-12-15/granica-polsko-bialoruska-to-nie-jest-zaden-kryzys-humanitarny-to-jest-wojna-hybrydowa/>.
- Granica polsko-białoruska. „To nie jest żaden kryzys humanitarny. To jest wojna hybrydowa” (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-12-15/granica-polsko-bialoruska-to-nie-jest-zaden-kryzys-humanitarny-to-jest-wojna-hybrydowa/>.

- nica-polsko-bialoruska-to-nie-jest-zaden-kryzys-humanitarny-to-jest-wojna-hybrydowa/.
- Grochowski, P. (2013). Folklorysta w sieci. Prolegomena do badań folkloru internetowego. W: P. Grochowski (red.), *Wiedza cyfrowych tubylców*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Gumkowska, A. (2015). Mem – nowa forma gatunkowo-komunikacyjna w sieci. *Teksty Drugie*, 3.
- Juza, M. (2013). Memy internetowe – tworzenie, rozpowszechnianie, znaczenie społeczne. *Studia Medioznawcze*, 4(55).
- Kamyshanova T. (2015). Władimir Putin – anioł i demon cyberkultury. *Teksty z Ulicy. Zeszyt Memetyczny*, 16.
- Kołodziejcki, E. (2022). *Wprowadzenie do zarządzania bezpieczeństwem*. Dostęp 23.02.2022, <http://www.uwm.edu.pl/mkzk/download/wprowadzenie.pdf>.
- Kozubal, M. (2021). *Sondaż: Polacy uważają, że Białoruś prowadzi wojnę hybrydową*. Dostęp 23.02.2022, <https://www.rp.pl/polityka/art19005021-sondaz-polacy-uważaja-ze-bialorus-prowadzi-wojne-hybrydowa>.
- Krawczyk-Wasilewska, V. (2009). E-folklor jako zjawisko kultury digitalnej. W: G. Gańczarczyk, P. Grochowski (red.), *Folklor w dobie Internetu*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Krótki przewodnik po fake newsach o korona wirusie* (2021). Dostęp 13.12.2021, <https://cyberdefence24.pl/fake-news/krotki-przewodnik-po-aktualnych-fake-newsach-o-koronawirusie>.
- Kryzys (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://sjp.pwn.pl/slovniki/kryzys.html>.
- Kryzys migracyjny na granicy Białorusi z Unią Europejską* (2021). Dostęp 23.02.2022, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Kryzys_migracyjny_na_granicy_Bia%C5%82orusi_z_Uni%C4%85_Europejsk%C4%85_\(od_2021\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kryzys_migracyjny_na_granicy_Bia%C5%82orusi_z_Uni%C4%85_Europejsk%C4%85_(od_2021)).
- Maj, A. (2017). Przemiany wiedzy i pamięci cyfrowej w cyberkulturze. *Teksty z Ulicy. Zeszyt Memetyczny*, 18.
- Maj, A., Derda-Nowakowski, M. (2012). Ecosystem of Knowledge: Strategies, Rituals and Metaphors in Networked Communication. W: D. Riha (red.), *Frontiers of Cyberspace* (s. 191–205), Rodopi.
- Memy – niebezpieczne narzędzie propagandy* (2020). Dostęp 13.12.2021, <https://ceo.com.pl/memy-niebezpieczne-narzedzie-propagandy-75665>.
- Nowak, E., Kitler, W., Skrabacz, A., Gąsiorek, K. (2006). Zarządzanie kryzysowe w sytuacji klęski żywiołowej. *Zeszyt Problemowy TWO*, 1(45).
- Olechnicki, K., Załęcki, P. (1997). *Słownik socjologiczny*. Wydawnictwo Graffiti BC.
- Operacja „Śluza”. Alaksandr Azarau: ujęto grupę przerzucającą migrantów. Okazało się, że to specnaz, sprawę przejęło KGB* (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2807129,Operacja-Sluza-Alaksandr-Azarau-ujeto-grupe-przerzucajaca-migrantow-Okazalo-sie-ze-to-specnaz-sprawe-przejelo-KGB>.
- PE nie uznała wyników wyborów prezydenckich na Białorusi. Wzywa do przeprowadzenia nowych wolnych wybory* (2020). Dostęp 25.02.2022, <https://forsal.pl/gospodarka/polityka/artykuly/7800657,ue-nie-uznala-wygranej-lukaszenki-nowe-wolne-wybory-na-bialorusi.html>.
- Piwowarski, J. (2017). *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne. Wydanie drugie*. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Aperion”.

- Prof. Urszula Glensk o sytuacji na granicy polsko-białoruskiej (2021). Dostęp 23.02.2022, <https://uni.wroc.pl/prof-urszula-glensk-o-sytuacji-na-granicy-polsko-bialoruskiej>.
- Raport Grupy Granica (2021), *Kryzys humanitarny na pograniczu polsko-białoruskim*. Dostęp 23.02.2022, źródło: <https://www.grupagranica.pl/files/Raport-GG-Kryzys-humanitarny-napograniczu-polsko-bialoruskim.pdf>.
- Shevchenko, O., Puszko, A. (2021). *Białoruś w środowisku międzynarodowym. Raport I. Białoruś 2021: perspektywa zmiany*. Dostęp 25.02.2022, https://studium.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/04/BWR_Raport_1.pdf.
- Skoneczny, Ł. (2022). *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*. Dostęp 23.02.2022, <https://www.abw.gov.pl/download/skoneczny>.
- Stańko, K. (2021). *Francuski ekspert: Na granicy Polski z Białorusią mamy do czynienia z wojną hybrydową, a nie „kryzysem migracyjnym”*. Dostęp 23.02.2022, <https://forsal.pl/swiat/bezpieczenstwo/artykuly/8313596,granica-polski-z-bialorusia-to-wojna-hybrydowa-a-nie-kryzys-migracyjny.html>.
- Stoner, J. A. F., Wankel, C. (1996). *Kierowanie*. PWE.
- Straż Graniczna (2021). *Informacja statystyczna*, styczeń 2022.
- Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej: „to jest kryzys humanitarny”* (2022). Dostęp 23.02.2022, <https://www.hfhr.pl/na-granicy-pl-by/>.
- Szabaciuk, A. (2020). Wybory prezydenckie z 9 sierpnia 2020 r. na Białorusi: przebieg i konsekwencje. *Komentarze IEŚ*, 234(137). Dostęp 25.02.2022, <https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2020/08/ies-komentarze-234-137-2020.pdf>.
- Tomczak, J., Sadowski, T. (2019). Treści dezinformacyjne rozpowszechniane w portalach społecznościowych. *Colloquium Pedagogika – Nauki o Polityce i Administracji. Kwartalnik*, 3.
- Troy Niebuurt, J. (2021). *Internet Memes: Leaflet Propaganda of the Digital Age*. Dostęp 13.12.2021, <https://doi.org/10.3389/fcomm.2020.547065>.
- Uchodźcy na białoruskiej granicy* (2022). Dostęp 23.02.2022, <https://krytykapolityczna.pl/temat/uchodzcy-na-bialoruskiej-granicy>.
- Uchodźcy na granicy – Szukają schronienia* (2022). Dostęp 23.02.2022, https://amnesty.org.pl/akcje/zadamy-godnosc-na-granicach/?gclid=Cj0KCQiA09eQBhCxARIsAAYRiy-lxBrjCcGaWdzt_pncT8_9MeffknmlrZ9GpxKSSqMn9rOQIA0BGU4aAle4EALw_wcB.
- Ustawa z dnia 14 października 2021 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2021 poz. 1918.
- Wagner, J. (2020). *Media społecznościowe. Nie tylko rozrywka, ale duże zagrożenie*. Dostęp 13.12.2021, <https://www.dw.com/pl/media-spo%C5%82eczno%C5%9Bciowe-nie-tylko-rozrywka-ale-du%C5%BCe-zagro%C5%BCenie/a-55620234>.
- Wilińska, M. (2015). Zarządzanie kryzysowe w systemie bezpieczeństwa państwa. *Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej*, 3(15).
- Wołek-Kocur, B. (2012). Memy internetowe wobec umowy ACTA. *Teksty z Ulicy. Zeszyt Memytyczny*, 14.
- Wołoszyn, M. (2019). Czy memy są tekstami kultury?. *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, 1(22).
- Wójcicka, M. (2018). Memy internetowe jako nośniki pamięci zbiorowej. W: S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska (red.), *Popkulturowe formy pamięci* (s. 159–172), Instytut Badań Literackich PAN.
- Żebrowski, A. (2012). *Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Biogram autora

Katarzyna Dojwa-Turczyńska – dr hab., prof. UW, absolwentka kierunków Socjologia i Politologia Uniwersytetu Wrocławskiego i od tego czasu związana zawodowo z uczelnią. Od roku 2006 doktor nauk humanistycznych (obecnie społecznych) w dyscyplinie Socjologia (socjologia polityki) i pracownik badawczo-dydaktyczny Instytutu Socjologii UW. Od roku 2015 doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie socjologia (socjologia wojska). Obecnie kierownik Zakładu Socjologii Sfery Publicznej IS (od 2016) i profesor Uniwersytetu Wrocławskiego. Autorka lub współautorka ponad dziewięćdziesięciu publikacji naukowych, w tym kilku monografii.